

NOTES SOBRE LA NOBLESA DEL PENEDÈS A L'EDAT MODERNA

MIQUEL ÀNGEL MARTÍNEZ I RODRÍGUEZ

El treball que tot seguit podran llegir pretén introduir-nos en un terreny relativament inèdit a Catalunya: l'estudi dels personatges que van formar part de les principals institucions de govern del Principat. Bona part de l'estudi s'ha centrat en l'anàlisi de la noblesa que fou convocada a les Corts que es dugueren a terme principalment al llarg dels segles XVII-XVIII. Els resultats, com es veurà en el seu moment, han estat molt útils, car ens han permès conèixer la distribució de la petita-mitjana noblesa a les nostres terres penedesenques i l'abast real de la seva imbricació en les institucions de govern.

Però més enllà de saber quins van ser els nobles nomenats per assistir a aquestes esmentades Corts, hem volgut analitzar les característiques que assolí a les nostres comarques el procés d'ennobliment en temps dels Àustries i, també, sota els Borbons. En definitiva, el que s'ha proposat aquest treball és augmentar els nostres coneixements en el terreny de la «sociologia retrospectiva».

NOTES SOBRE LA NOBLESA DEL PENEDEÈS A L'EDAT MODERNA

Aquest escrit no és més que una petita aportació al coneixement de la noblesa catalana durant l'època moderna, en aquest cas de les terres penedesenques. Les nostres dades s'han extret d'una sèrie de publicacions recents sobre el tema, però que han estat fins ara molt poc elaborades.⁽¹⁾ Ens ha estat especialment útil el llibre de Morales Roca⁽²⁾ sobre els nobles que van ser convocats a les Corts de 1599, 1626, 1701, 1705 i les Junes de braços de 1640 i 1713. També hi ha informació útil en altres treballs de l'autor i en obres com les de Josep Iglésies⁽³⁾ sobre el fogatge de 1553 i de Lluís de Peguera *Pràctica i Stil de celebrar Corts a Catalunya* (1632).

L'esmentat fogatge de 1553 ja ens dona unes dades molt interessants sobre el pes de la noblesa a les diferents comarques que configuren el Penedès. A l'Alt Penedès de 1.173 focs, en corresponen a la noblesa solament 16, dels quals quasi 70% es troben a Vilafranca. Al Baix Penedès hi ha un sol foc militar al Montmell, essent el nombre total de 362. A la comarca del Garraf no n'hi ha cap sobre un total de 408.⁽⁴⁾ Vilafranca esdevé, doncs, la primera població. A les Corts de 1599 ja hi participaren diversos nobles. Trobem Jeroni de Ferran i Despalau, cavaller, nascut a l'esmentada vila, el qual era fill i nét de donzells vinculats a la mateixa Vilafranca.⁽⁵⁾

Dos membres de la família Espuny també van ser present en aquestes corts, destacant Martí Joan d'Espuny i d'Argensola, castlà

de Vilafranca, el qual era cavaller, a l'igual que Jaume Joan d'Espuny i d'Alemanys de Bellpuig, també convocat en les Corts de 1599. El seu pare, Jaume d'Espuny, ja havia estat present en les Corts de Monzón de 1547.⁽⁶⁾ La coneguda nissaga dels Babau va ser representada per Francesc Jeroni de Babau, cavaller i castlà de Vilafranca del Penedès. Nét de Francesc de Babau, donzell i veguer de Vilafranca, que assistí a les Corts de Monzón de 1528, 1537 i 1547.⁽⁷⁾

En les diferents Corts de la següent centúria, Vilafranca va continuar tenint cavallers convocats, destacant, entre d'altres, alguns membres de la família Miquel en les Corts de 1626, la Junta de Braços de 1640 i en el Parlament de 1653.⁽⁸⁾ Els abundants treballs de Morales Roca també ens han donat informació sobre la concessió de privilegis nobiliaris al segle XVII.⁽⁹⁾ En el cas de Vilafranca tenim Josep de Casanovas, doctor en Dret, que fou nomenat ciutadà honorat de Barcelona el 1686 i cavaller un any més tard.

A les Corts convocades per Felip V el 1701 i per l'arxiduc Carles el 1705, hi fou convocat Josep de Casanovas i de Calderó, fill de l'esmentat Josep de Casanovas, cavaller i capità d'Infanteria.⁽¹⁰⁾ També hi va ser present un membre de la família Miquel, Francesc de Miquel i Descatllar, el qual assistí a la Junta de Braços de 1713.⁽¹¹⁾ En l'esmentada Junta de 1713 van ser-hi presents Pere Joan de Barberà Subirats, cavaller, i quatre fills seus també cavallers. Aquesta família, arrelada a Vilafranca, eren descendents de Galcerà de Barberà i de Montbui, castlà de Subirats i donzell de Vilafranca, el qual assistí a les Corts de Barcelona de 1519.⁽¹²⁾

Vilafranca del Penedès, en ser una vila amb dret a assistir a Corts, va enviar un seguit de síndics en representació del braç reial que mereixen, malgrat no ser l'objectiu d'aquest escrit, ser ressenyats suara. A les de 1599 assistí Pau Mas.⁽¹³⁾ Al segle XVII, Pau Rafel Llaurador i Satorra, burgès honorat de Vilafranca i farmacèutic de l'esmentada vila, fou elegit síndic amb motiu de les Corts de 1626.⁽¹⁴⁾ Més tard ho foren el notari i burgès honorat Gaspar Bartomeu (1640), Jeroni Mas (Parlament 1653), Jaume Vila (1701) i Magí Macià i Bartomeu, també amb la dignitat de burgès honorat (1705).⁽¹⁵⁾

En els siscentos trobem, per altra banda, destacats vilafranquins, nascuts o residents a la vila, exercint càrrecs en la Diputació del General. A començaments de segle, concretament el 1614, fou elegit

diputat eclesiàstic Ramon d'Olmera i d'Alemaný, comanador de Vilafranca i de Tortosa de l'orde de Sant Joan de Jerusalem. En els moments difícils de la revolta catalana Bernard de Vilallonga i de Salbà, cavaller i natural de Vilafranca, fou elegit oïdor militar (1644). Uns anys més tard, dins d'aquest mateix context, Pere Joan Pau de Llosetles i de Prats fou nomenat diputat militar (1650). A la segona meitat del segle, ens consta que el cavaller Miquel de Masdovelles i de Salbà, senyor d'Arboç i les Pujades i castlà de Vilafranca, fou designat diputat militar (1686).⁽¹⁶⁾

Altres nissagues nobiliàries de la comarca també van participar en bona part de totes aquestes Corts. Caldria parlar, per exemple, d'Onofre Llorens de Montbuy i de Subirats Barberà, cavaller i castlà de Sant Martí Sarroca.⁽¹⁷⁾ Tampoc podríem deixar de banda la participació del noble Lluís de Peguera i de Guixós, Senyor de Torrelles i de Foix; i Miquel de Montagut de Vallgornera i de Setantí, cavaller, del qual sols sabem que fou donzell del Penedès.⁽¹⁸⁾ Altres nissagues, m'estic referint als Ferrer i Olzinelles de Sant Pere de Riudebitlles, van estar presents en les últimes corts dels de l'època foral i en la Junta de braços de 1713. Pel que fa als primers, cal ressenyar la presència de Josep de Ferrer i de Roca, senyor de vassalls i dels castells de Mediona i d'Aiguadolç, en les corts de 1701, 1705 i en l'esmentada Junta de Braços de 1713. Els Olzinelles solament van assistir a les Corts de 1701 en la persona del cavaller Francesc d'Olzinelles i de Ferrer.⁽¹⁹⁾

Pel Baix Penedès ens consten les convocatòries fetes al noble Hug Francesc de Tamarit i de Torrelles (1599 i 1626), el qual era senyor de diversos indrets, destacant els llocs de Rodonyà i de Masarboñès, i diputat militar de la Diputació del General (1602). En les darreres Corts del s. XVI també hi foren presents altres membres de la família, destacant el cavaller Pere de Tamarit i de Salbà, que assolí el càrrec de conseller en cap de Barcelona.⁽²⁰⁾

Juntament amb els Tamarit, amb els quals emparentaren, destaquen els Salbà de la Bisbal del Penedès. Aquests van estar presents en nombroses corts catalanes. A les de 1599 hi fou present el noble Jaume de Salbà i Bussot de Sitges, senyor de la Bisbal del Penedès, Albà i Ortigós i Governador d'Eivissa. Durant el segle XVII els Salbà —branca del Penedès— van estar representats en les corts de 1626 i la Junta de braços de 1640 per Bernard de Salbà i de Vila i pel seu fill

Ramon de Salbà i de Cardona.⁽²¹⁾ Al llarg del siscent, pel que fa al Baix Penedès, no hi ha cap augment significatiu del nombre de nobles, ja que sols coneixem un cas d'ennobliment: el de Joan de Nin, natural del Vendrell, que assolí la dignitat de cavaller el 1679 i la de ciutadà honrat de Barcelona l'any següent.⁽²²⁾

A la comarca del Garraf no trobem cap noble convocat a les diferents Corts estudiades, a excepció dels Terré de Canyelles. A les de 1626 assistiren tres membres d'aquesta nissaga: Joaquim de Terré Marquet i de Pons, senyor de Canyelles, i els seus fills Joaquim (veguer de Vilafranca del Penedès) i Josep de Terré i de Ciurana. A les Corts del segle XVIII (1701 i 1705) hi assistí el noble Josep de Terré i de Codina, fill de l'esmentat Josep de Terré i de Ciurana, amb el títol de baró de Canyelles.⁽²³⁾

Durant el segle XVIII també disposem d'una sèrie de dades molt suggestives sobre els candidats i algunes de les condicions requerides per ser ennoblits. A diferència del segle XVII, trobem un major pes específic del Garraf respecte de les altres dues comarques penedesenques. En la major part dels casos els que havien aconseguit l'ennobliment eren fonamentalment pagesos terratinents, comerciants, o havien assolit un pes rellevant en el govern municipal. Els que s'havien ennoblit pel fet de ser «labradors ricos en el Comercio» assoliren, excepte en dos casos, la dignitat de ciutadà honrat de Barcelona. M'estic referint a Joan Antoni Roca, de Vilafranca del Penedès (1774), i Joan Morgadas, de Castellví (1775). Per aquest mateix criteri foren també nomenats ciutadans honorats dos personatges de la comarca del Garraf: Anton Ballester i Torrens (1778), de Vilanova i la Geltrú, que també serà ennoblit per mèrits adquirits en el govern municipal, i Josep Pujol i Pujol (1760), de la vila de Sitges, el qual fou nomenat en el període 1760-1763 tresorer de la Junta de Comerç de Barcelona.⁽²⁴⁾

En canvi, altres dos personatges, emmarcats dins del mateix criteri que els anteriorment citats, van ser elevats a la categoria de noble en lloc de la de ciutadà honrat. M'estic referint al vilanoví Llorens Cabanyes i Fuster (1805), categoria que també li fou concedida per mèrits assolits en el govern municipal en ser escollit regidor degà i procurador síndic general en moments francament difícils per a la vila,⁽²⁵⁾ i Josep Joaquim Milà de la Roca (1807), terratinent, de Sant Pere de Lavern, a l'Alt Penedès.⁽²⁶⁾

Els que s'ennobliren per mèrits assolits en l'exercici del poder local a l'Alt Penedès foren els vilafranquins Joan Pau de Salvador i Asprer, que assolí la categoria nobiliària de noble (1753) i el cavaller Josep de Tord i Mas l'any 1781. Del primer la documentació ens diu que era «vecino y natural de Villafranca del P.(...) actúa com Regidor Perpetuo en el Ayuntamiento de esta villa (...) su familia se había distinguido por su fidelidad desde 1702, destacan los servicios de su abuelo, D. José de Salvador, caballero desde esa época».⁽²⁷⁾ Arguments semblants són emprats en el cas de Josep de Tord, ressenyant-se també els mèrits familiars: «En la misma ciudad durante veinte años actúa com Regidor Joseph de Tord y Mas, su familia tenía un privilegio de burgueses de Villafranca del Penedes, para el nuevo título de nobleza alega no solo sus servicios municipales sino los de su familia, ya que siempre sirvieron en el gobierno del Ayuntamiento.»⁽²⁸⁾

Pel que fa al Baix Penedès, sols coneixem el cas de Joan Escofet, del Vendrell, qui assolí la dignitat de ciutadà honrat. Gràcies a la documentació podem saber les seves circumstàncies personals i la utilització que se'n fa: «Vecino de Vendrell es Juan Escofet, su familia procede de Cadaqués. Ha ejercido los empleos de Justicia, Bayle y Regidor en Vendrell. Afirma su antigua nobleza y la pérdida de documentación para demostrarlo ya que se quemó su casa. No obstante pide y obtiene por la satisfacción del cumplimiento de sus deberes con el Ayuntamiento el privilegio de Ciudadano Honrado de Barcelona...»⁽²⁹⁾

Coneixem moltes més dades pel que fa a la comarca del Garraf, on cinc vilanovins van ser també ennoblits per la seva participació en l'àmbit municipal. L'esmentat Antoni Bonaventura Ballester i Torrents, nomenat, com ja sabem, ciutadà honrat (1778), fou designat regidor degà durant el trienni 1799-1801 i diputat del Comú l'any 1776. L'any 1774 Anton Güell i Brichfeus aconseguí el títol de ciutadà honrat a causa de la seva experiència i trajectòria en el municipi vilanoví. Fou escollit regidor degà l'any 1760, procurador síndic general de 1764-1766 i diputat del Comú els anys 1771 i 1780. Antoni Martí i Cortès i Josep Freixas i de Fais, ciutadans honrats els anys 1804 i 1777 respectivament, assoliren experiència en el govern local a partir de les reformes municipals de Carles III. Josep Freixas solament va ser procurador síndic general durant el trienni 1776-1778 i el notari Antoni Martí fou diputat del Comú el 1775. Pere Martí i Romeu, que rep el títol de noblesa l'any 1789, ocupà també el càrrec de procurador

síndic general durant el trienni de 1788 a 1790. Pei que fa referència a la trajectòria de Manel Fals i Almirall, ciutadà honrat l'any 1746, sabem que fou batlle i regidor de Vilanova i la Geltrú.⁽³⁰⁾

No sempre, com és obvi, s'aconseguí l'ennobliment desitjat. Un vilanoví, Bonaventura Ballester, que pretenia el títol de cavaller i dos vilafranquins, Pau Güell i Joan Olivella i Vives, que pretenien el cobejat títol de ciutadà honrat van fracassar.⁽³¹⁾ En el cas de Joan Olivella s'argumentà que «Juan Olivella y Vives, Regidor de Villafranca del Penedés, hijo de soguero y alpargatero, el mismo lo fue, aunque dejó el oficio a la muerte del padre. La Real Audiencia no lo considera acreedor a lo que solicita, Ciudadano Honrado de Barcelona. Y para evitar alguna equivocación este organismo requiere que a los pretendientes a nobleza se les obligase a alguna justificación instrumental o de testigos a fin de que con ella pudiese la Audiencia quedar más asegurada de sus dictámenes. La Cámara opina lo mismo».⁽³²⁾

CONCLUSIONS

Les terres penedesenques no han estat un territori propens a una important presència de la petita-mitjana noblesa. Ja el cens de 1553 en palesa una presència testimonial a les comarques del Baix Penedès i el Garraf, essent més important a l'Alt Penedès, però concentrant-se clarament a la capital, Vilafranca. Moltes d'aquestes famílies eren d'una antiguitat nobiliària provada i, per tant, havien assistit a altres Corts celebrades a Catalunya. Altres, en canvi, provenien recentment del món mercantil. De totes maneres, els mèrits militars predominaven més que els de tipus econòmic a l'hora d'ennobrir-se en els segles XVI-XVII. Durant el siscent, també es produí la creació de nous nobles al Penedès, fins i tot en temps difícils. La Guerra dels Segadors, per exemple, no va representar cap tall, ja que es va continuar concedint títols nobiliaris. En temps de Carles II l'ennobliment de naturals del Penedès fou molt petit, per no dir testimonial.

Al llarg del setcent, principalment en els regnats de Carles III i Carles IV, es produí una sèrie d'ennobliments a les tres comarques penedesenques, especialment al Garraf. En aquesta centúria, a diferència dels segles anteriors, els mèrits econòmics eren més decisius a l'hora d'assolir el cobejat ennobliment. En qualsevol cas, coincidim

amb el professor Molas Ribalta que ens trobem davant d'un fenomen d'ascens social dels grups benestants de les diferents localitats penedesenques tant en el setcents com en els segles XVI i XVII.

NOTES

- (1) Un treball pioner en aquest tipus d'estudis és el de MOLAS RIBALTA, P., «Notes sobre la petita noblesa del Baix Empordà a l'edat moderna», a *Estudis sobre el Baix Empordà*, 8, 1989, pàgs. 149-154.
- (2) MORALES ROCA, F.J., *Próceres habilitados en las cortes del Principado de Cataluña. Siglo XVII, 1599-1713*, Madrid, 1983. Del mateix autor cal que tingueu present l'article «Registros nobiliarios del Brazo militar del Principado de Cataluña: El 'Libre ver' del Antiguo Brazo militar (1602-1713)», en *Hidalguía*, núm. 201, pàgs. 433-464, i núm. 204, pàgs. 849-882.
- (3) IGLÉSIES, J., *El fogatge de 1553*, Barcelona, 1979.
- (4) IGLÉSIES, J., *Op. cit.*, Barcelona, pàgs. 41-43.
- (5) MORALES ROCA, F., *Op. cit.*, Barcelona, vol. I, pàg. 235.
- (6) *Ibidem*, vol. I, pàgs. 230-231.
- (7) *Ibidem*, vol. I, pàg. 146.
- (8) SÁNCHEZ MARCOS, F., «El Parlamento de Cataluña de 1653», en *Actes de les Corts a Catalunya*, Ed. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1991, pàgs. 182-189.
- (9) MORALES ROCA, F., «Privilegios nobiliarios del Principado de Cataluña. Dinastía de Austria. Reinado de Carlos II (1665-1700)», en *Hidalguía*, núms. 155-159 (1979-1980).
- (10) MORALES ROCA, F., *Próceres habilitados...*, *Op. cit.*, vol. I, pàgs. 185-186.
- (11) *Ibidem*, vol. I, pàg. 309.
- (12) *Ibidem*, vol. I, pàg. 156.
- (13) *Ibidem*, vol. I, pàg. 222.
- (14) *Ibidem*, vol. II, pàg. 217.
- (15) *Ibidem*, vol. II, pàgs. 176, 222, 274 i 220 respectivament.
- (16) *Ibidem*, vol. II, pàgs. 297, 308, 293 i 294 respectivament. Sobre la família Masdovelles, llegiu els treballs de: CARBONELL I VIRELLA, V., «Els Masdovelles, llinatge del Penedès», a *Miscel·lània Penedesenca*, 1978, pàgs. 17-27; CONDE Y DELGADO DE MOLINA, R.,

- «Dades sobre la família dels Masdovelles», a *Miscel·lània Aramon i Serra*, III, Curial Edicions, Barcelona, 1983, pàgs. 81-96; MASSANELL I ESCCLASSANS, «Els Masdovelles i Vilafranca», a *Miscel·lània Penedesenca*, 1991, pàgs. 310-356; GRAS I CASANOVAS, M., «Els Memorials de Redreç econòmic de Serafi de Masdovelles, Majordom de la Pia Almoina de la Seu de Barcelona (1533-1540)», a *Pedralbes*, núm. 13, vol. II, pàgs. 103-110.
- (17) MORALES ROCA, F., *Próceres habilitados...*, vol. I, pàgs. 319-320.
- (18) *Ibidem*, vol. II, pàgs. 30-31, vol. I, pàgs. 315-316 respectivament.
- (19) *Ibidem*, vol. I, pàg. 239, vol. II, pàg. 15 respectivament.
- (20) *Ibidem*, vol. II, pàgs. 113-115. Sobre aquesta família podeu llegir l'aportació que ens fa ELLIOTT, J., *La revolta catalana, 1598-1640*, Ed. Crítica, 2^a edic., Barcelona, 1989, pàgs. 330, 339 i 447.
- (21) FERRER I MIRÓ, S., *El llinatge bisbalenc dels Salbà. Aproximació històrica*, Ed. Ajuntament de la Bisbal del Penedès, la Bisbal del Penedès, 1989; *Assaig sobre testaments dels Salbà (segles XVI-XVII)*, Ed. Ajuntament de la Bisbal del Penedès, la Bisbal del Penedès, 1990.
- (22) MORALES ROCA, F., *Privilegios nobiliarios del Principado...*, Op. cit., núm. 158, gener-febrer.
- (23) VIRELLA I BLODA, A., *Canyelles mil·lenària*, Ed. Institut d'Estudis Penedesencs, col. Quaderns de Cultura Local, núm. VII, Vilanova i la Geltrú, 1990, pàgs. 27-31.
- (24) CILLERUELO, M^a Antònia, *La nobleza catalana en el siglo XVIII*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona, 1984, II vol., apèndix núm. 32.
- (25) A.C.A. R.A. Priv. 1265/393, citat per CILLERUELO, A., Op. cit., vol. I, pàg. 271. Sobre la seva trajectòria municipal, vegeu MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, M.A., «Les reformes municipals de Carles III a Vilanova i la Geltrú», a *Miscel·lània Penedesenca*, XIV, 1990, pàgs. 352-366.
- (26) CILLERUELO, A., Op. cit., vol. II, pàg. 217.
- (27) A.C.A. R.A. Priv. 539/267; Consell. 474/220, citat per CILLERUELO, A., Op. cit., vol. I, pàg. 201.
- (28) A.C.A. R.A. Priv. 991/441; Consell. 814/315, citat per CILLERUELO, A., Op. cit., vol. I, pàg. 201.
- (29) A.C.A. R.A. Priv. 1264/259; citat per CILLERUELO, A., Op. cit., vol. I, pàg. 206.
- (30) CILLERUELO, A., Op. cit., vol. II, apèndix núm. 29. Sobre les dades municipals MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, M.A., Op. cit.
- (31) CILLERUELO, A., Op. cit., vol. II, apèndix núm. 44.
- (32) *Ibidem*, vol. I, pàg. 471.